

Cahangir MƏMMƏDLİ

Klassik bədii əsərlərin klassika xarakterinin bütün zamanlar üçün aktuallığı və sənətkarın ustadlıq dəyərləri ilə öpülür. Mən bu nazəri fikri "Dolu" filminə yenidən baxarkən xatırladım. Və bir də belə bir qəti qərarə gəldim ki, sənət əsərini birləşdirən ən böyük faktlardan biri onun materialının həqiqətətinə və qədar bədi olmasına əsaslıdır.

Bələ faktlar sübut edir ki, sənət əsəri insanın təsir gücünü real həyat hadisələrinə həmişə nisbətən nisbətən alır. Yaradıcı sənətkarın bu nisbətə öpülməyə çalışması isə çox zaman hadisənin miqyası və cəmiyyətdə doğrudur zətonas müəyyən edir. Real həyat hadisələrinin üzəy, yalnız təxəyyülə soykənən "sənət əsəri" nə qədər məzmunuzdur, yəni real həyat həqiqətinə əks etdirən və bədii təxəyyüldə məhrum əsər də o qədər gücsüz və ciliz gürüç.

Daha çox gərək hadisələr, gərək faktların əks etdirən publistika şüura ünvanlıdır ki, bədii təxəyyülə güvənən əsər də daha çox duyğulara ünvanlıdır. Lakin sənət əsərini böyükülər öndə baş verir ki, o həm şüurlara, həm də duyğulara - ikisinə də eyni zamanda ünvanlıdır. Sənətin bu ədəbi realıqla bədiyyəlini harmoniyası kimi vacib bir hadisə baş verir və yalnız bu hadisəni yazıçı format sənət əsəri kimi dəyərləndirir. Mən bütün bu hissələri "Azərbaycanfilm" kinostudiyasının yazıçı, publistik, ictimai xadim Aqil Abbasın "Dolu" romanı əsasında çəkdiyi yemətiyi filmə ictimai baxış zamanı ədəbi kino-teatrın salonunda keçmişdim. Bu hissələri kəriməyimi işe öz əsas əmli şərtləndirdi: birincisi Qarabağ uğrunda gərgin xəbərlər mütərizəsinə ağır günlərinizi əz-çox yaşayış bir çox cəhətlərinə kimi, ikincisi bu dövrlərin bir çox cəhətlərini özündə əks etdirən "Dolu" romanının vizual səhnələrinin ekranı köçürülmüş görüntülərinə qədər gələn bir təmasçılığı kimi. Sonra roman gəldi və mən bu filmə TV ekranlarında təkrar-təkrar baxdım və gördüm ki, hər dəfə eyni duyğular, eyni hissələri yaşamağdadım.

"Dolu" filmindən aldığım təəssüratları, içimdən gələn bir səmimiyyət duyğusu ilə ifadə etdiyim anlarda baş verəcək epitetlərə görə mən qınaqcaq hər kəsə belə bir haqq-qəti də anlamaq istərdim: mən "Dolu" roma-

Real gerçəklik və bədii həqiqətin harmoniyası

YAXUD BİTMƏMİŞ BİR FİLM HAQQINDA DÜŞÜNCƏLƏR

ninin nə adı oxucusuna, nə də "Dolu" filmində adı təmasçılığı. Mən bu romanda və bu filmə bədii hadisələrinə nə qədər gerçək olduğunu bir qarabağlı şahid kimi, kəndi, kəsəyi, döğmələrini qəbrü döğmənin tapdığına olan bir insan kimi içindən keçirən mənərin birləşməsi. O biri tərəfdən mən əsərin nə zaman sənət səviyyəsinə yüksəldiyini əz-çox bilən, hiss edərək birləşməyə. Bu faktlar fonunda təkrar-təkrar təmasçılığı "Dolu" filmi mənə lap yaxın keçmişin ən ağır günlərini qaytarır: lağın, Vətənin, torpağın, arvad-uzaqın ziyəsiz qaldığı o ağır günlərə. Mən o günlərin ağırlığını özündə əks etdirən olarca publistik, bədii əsər oxuması, şahidlərin həyatlarına qulaq oxuması, olarca teleproqramı baxması. Lakin etiraf edirəm ki, "Dolu" filmindən şüura və duyğulara təsir gücü qədər bir güc görməmişəm.

"Dolu" filmində bu təsir gücü hardandı? Əlbəttə, mən də belə bir nazəri fikri qəbul edirəm ki, film rejissorunun və film sənət səviyyəsinə yüksəlməsi rejissorun istədiyi qədərdir. Ancaq dünyanın kimi təcrübəsində şədəv səviyyəsinə çalmış filmlərin hamısında sənətkarın böyük rolu danılmazdır. "Dolu" filmində də təmasçılıq sonra ümumiyyətlə kino sənətinin himniyə xəssə sənətlərinə ehtiyacı olduğunu qənaətə gəldim. Filmdən belə bir qənaətə də gəldim ki, rejissorun da, aktyorun da, qalan digər yaradıcı heyətin də uğrunda sənəti çox böyük rol oynayıb. "Dolu" romanına yaxından bələd adam kimi dəyərlər kimi, romanda ki, hadisələrin hamısını yazıçının ustalıqla qələmə aldığı qədər və həm də aydın bir vizualıq var. Mənə elə gəlir ki, film rejissoru Elnaz Cəfərovun da bu romana müraciətini şərtləndirən əsas amillərən bir həz və vizualıdır. Görünüşü axı, başı üzgürsüz filmlərdə əsərdə vizualıq olmadığı üçün öz-bədiir əsər üçün rejissor obrazını daxil əlməlini onun heç nəyə yaramayın monoloqu ilə kompensasiya edir. "Dolu" belə şəylərdən uzaqdır. Çünki "Dolu" nə ərsəyə gəlirən hər kəs ilk növbədə romanın məniyyətinə soykənmişdir. Bəs romandakı hadisələr biza niyə və qədar döğməyə təsiridir? İlk növbədə ona görə ki, onun müəllifi Aqil Abbas Qarabağ səvənginə üyünən odunu vəmiş bir sənətkar yazıçıdır. Bir dəfə Aqilin bu yaxınlarda televiziya da on dəqiqəli çıxışını qəzətlərdən bir "hadisə" əladlandırmış. Ağdamın işğal olunmuş idonmü ilə bağlı televiziya dəvət olunmuş yazıçı və ictimai xadim yalnız həqiqəti və yalnız

səmimi danışdığı üçün onun on dəqiqəlik çıxışı doğrusu çevrildi.

Hadisə vaxtilə "Dolu" filmi ilə bağlı bir yazıma mən yenidən qaytarın Aqil Abbasın iyulun 23-də ictimai Televiziyanın "Yeni gün" proqramında Ağdamın işğalının 22-ci il ilə bağlı çıxışı oldu. Aqil Abbasın yaradıcılıq dünyasına və xarakterinə yaxından bələd olan hər kəs onun orijinal, bənzərsiz bir ziyalı olduğunu yaxşı bilir. Qeyd etdiyim proqramda da Aqilin Qarabağ döğüşlərinin hər anına bələdliyi, Ağdamın tarixi və bu günü ilə bağlı səmimi, sarışılı söhbəti təmasçılığı çox təsirəndir və etiraf edirəm ki, elə bu andan mənə on çox yadına düşən "Dolu" filmi oldu. Həmin gün ictimai Televiziya Ağdamın işğal günü ilə əlaqədar bir çox proqramlarını bu problemə həsr etdi. Və "Dolu" filmi yenidən əfrə gətirdi. Filmə qarşı baxıram və bir daha belə bir qarara gəlməyə ki, "Dolu" real gerçəklik romandır. Onun şəhlərlərinə olarca hadisə, olarca bədi tapıntı var. Rejissorun, ustadlıq öndər ki, öz estetik ideallərini ifadəsi üçün əsr seçməyi bacarmışdır. Rejissorun bu əsərdəki estetik ideali işe "Dolu" romanında yazıçının əks etdiridiyi həyat həqiqətini kino sənətinin bədii vasitələri ilə təmasçılığı çatdırmaq olmuşdur. Rejissorun bu andakı estetik ideallərinin məhz Qarabağ həqiqətlərinə xidmət missiyası ilə ifadəsi işe onun vələndəçiliyi yazığınsından doğan bir hadisədir. Deməli, yazıçı Aqil Abbas həqiqəti, üstəgəl rejissor Elnaz Cəfərovun bədi görümlü bütöv bir sənət əsərini meydana çixməsinə səbəb olmuşdur.

"Dolu" filmi ərsəyə gətirən bütün yaradıcı heyətin işe idəyə-estetik qərarı Vətən dəfətimiz bu torpaqda, oyanlar açılan, başı siyasi oyanların qurbani olan Azərbaycanca bədi şəylərə bir daha yol verməməkdən ibarətdir.

Mən "Dolu" filmi haqqında Rəbiqə Nazim-zadə imzası ilə bir yazı oxumuşam. "Dolu" bu filmə siyməyacaq qədər... sərlövlənə bu yazı həcmə çox böyük olmasa da, onun ifadəsi bir çox böyükdür. O yazıdan bir parça: "Müharibədə qəlib gəlib yazış filmin qəlib əməkdir. Qalibiyyət özünə dənsir. Və burada təntənə də, pafos da yerinə düşür. Qalib gələn qəlibdir. Bunu ona başlıyacaqcaqlar. Məlum həqiqət var: qaliblər müharibə olmuruntar. Qalibiyyət barədə zəif əsərin düşürlərinə də güm yumaq olar. Çünki bu, çox çox özlüyündə parlaq, bədii, cabəddi olan zəfərin fikrə edilməsidir..."

Məğlub olub elə məğlubiyyətdən film çəkmək olar. Bu daha gətirəndir, sən əgri nə ağırlımalısən, bütün məğlubiyyətlərin ədalətətsiz olduğunu gösərməlisən. Amma bundan daha qətin bir vəziyyət də var. Sən nə qalibsən, nə də məğlub. Çünki müharibə bitməyib. Müharibə dayanıb. Onun nəticələri heç bir vəziyyətə qəbul etməyib. Və deməli, onun hər ən yenidən başlama ehtimalı var. " Mən Rəbiqə Nazim-zadənin məqaləsindən bu parçanı qəsdən belə iz şəklində yenidən təqdim edirəm, ona görə ki, bu fikirlərə çox böyük həqiqət var və bu həqiqət "Dolu" filminin motivasiyasını aydın şəkildə üzə çıxatır.

Bəli, doğrudan da qalibiyyət və məğlubiyyət haqqında əsrə ortaya qoymaq əsəndir. Çünki Lev Tolstoy "Savaş və sakit" romanını təsvir etdiyi müharibədən bir çox sonralar yazıb. Həm də qalib tərəfdə öndür yazdı. Hadisələr ölmüş, təhli edilmüş, nətəcələr çox qəbənəndi. İki. Roman şədəv səviyyəsinə alındı. Ötən zaman, tarixi təhəllil L. Tolstoyun bədii həqiqətinin köməyi ilə romanı şədəv səviyyəsinə yüksəltdi. Məğlubiyyət haqqında da zaman keçəndən sonra çoxlu əsərlər ortaya çixıb. Aqil Abbas hələlik dəyərlənməmiş bir ağır müharibənin birinci hissəsindəki məğlubiyyətin ağır səbəblərini bir dərs olaraq andlır və rejissor Elnaz Cəfərov bu səbəblərin vizual təhliğini göstərməyi qarşıya məqsəd qoyur. Ən əsası da budur ki, film məğlubiyyətlərin ədalətətsizliyinə addım məssələ qaldırmağa bədi inandırır birini. Ermənistənin havadavrlarının nəmərədsizə Azərbaycanca qəribə təbirləri: çox tufənglərinin belə xalq-sənəd yığılması, erməni tərəfinin təpədən dərindəgəç silahlandırılması, hər cür ideoloji tənkitə, düşmənin döğməncəliyi ruhləndirilməsi... kimi halların hamısı o zaman bu rəzənlə heç cür inarınq istəməyən Azərbaycanca şəkil çökdürülməsinə yolaq. Lakin "Dolu" xalq özlüyündə, xalq inamının heç vaxt təkmədiyi ümidini ekrana gətirir, xalqın nəyə qədar olduğunu sübuta yetirir.

Mən bu yərdə Aqil Abbasın "Dolu" filminin çəkiliş zamanı baş verən bir hadisəni nəql etməkə xalqın, millətin nəqsə fədakarı olduğunu bildirmək məqamını xatırladım. Aqil Abbas yazıçı televiziyalardan birinin qənaətində yazıçı deyirdi ki, cəbhə xəttindəki səhərdə zolağında film çəkiliş zamanı kəlmə səhərdə üçün kənd adamlarını dəvət edilirdi. Bu zaman Qarabağ döğüşlərində bir ayığıni itirmiş bir qəzi adamları, texnikanı nəqsə elə zənn edib ki, camaat ermənlərə qarşı hücumə keçib. Bir ayığıni üstündə yüyürərkən hücumda kiş-

lirək etmək cəhdi göstərib. Film çəkənlər ona başa salıblar ki, hər bir hücum-zad yoxdur, sadəcə film çəkəndir. Ona bu qəzi filmi "iyəsi" Aqil Abbas yazılmaqca: "Ə, bığeyrət, - deyir, - bas mən də elə bilirəm hücumə keçməyinki". Aqil Abbas əfridən öz ifadəsi ilə təqdim etdiyim bu epizod xalqın qəyətəli. Vətən uğrunda canından kəcməyə hazır olduğunu çox gözəl ifadə edir.

Filmün bütün məzmununda xalq gücünə bu inam hissisi ilk sırada durur. Ələ rejissor tapıntıları təmasçılığı bu müqəddəs hissənə gətirilib. Filmdəki obrazların hər birini birləşdirən yaxın tarixdə gərdiyim, itəndiyimiz könüllü dəstələri döğüşçülərdi, A.Abbas özünün şəxsən itəndiyi, bir çox döğüş səhnələrinə yarıncada müşahidə etdiyi xalq hərbçilərinin yüksək bədii obrazlarını ustalıqla yarada bildi və realıq rejissorun məhərəti ilə bədii zirvəyə yüksəlmişdir. Bu obrazların hər birinin gərək həyatda əldir, soyadları var. Lakin həm romanın, həm də film müəllifləri bu gərək xalq döğüşçülərinin ümumiləşdirilməsinə miltəlin torpaq döğüşündə əliyəni vuruşunun daha geniş panoramını yaratmaqə nail olmuşlar.

Aktor Məmməd Səfəlin canlandırıldığı komandir torpaq uğrunda müharibədə hər cür cətinliyə nisə gərən bir döğüşçüdür. Müharibənin hamısında komandir var və biz oların maraqlı obrazlarını çox tanıyıyıq. Lakin A.Abbasın, E. Cəfərovun və Məmməd Səfəlin komandir döğüşçüsünün bütün müharibələrinəki döğüş komandirlərindən fərqlidir. Bu komandirin nə nizami ordusu var, nə hərbi sürət var, nə də söykəndiyi "yuxarıdan" ümid gözlədiyi, kömək umduğu dövləti var. Ətrətilə yığılan fədailərdən başqa bu komandirin heç nəyi yoxdur. Yuxarılarıdan tələ tələbi etinasız qarşılarır. "Dövlət" adamları sanki hər şeyi Allahın ümidinə buraxıblar. Komandirin yeganə silahı yer döğüşü döğüşlərinin erməni yaradıcılarından qoparılan avtomat tüfəndir. Filmdə silah ümidliyi "kəlibin" kabinetinə gələn komandirin bu otağdan ümidə gədiği o zamanın ümumiləşdirilmiş vəziyyəti kimi maraqlıdır. Ancaq komandir ruhunda döğüşçü Məmməd Səfəlin cəmiyyətdə yazıçıdır. Döğüşçü komandirin özünütlərini, lakin bu üzünütlər içərisində yaşadığı xalq gücünə inam hissini böyük bir ustalıqla yarada bildi. Komandirin əsgərlərarə tət davranışı, film boyunca gərgin vəziyyəti aktyorun ifadəsi əvəzlənəmiş bir döğüşçülük təmasçılığı çatdırıldı.

Bütövlükdə maraqlı şüai üzəndə qurulan bu filmə hadisələrin aydınlıq prosesi obrazların xarakterləri və fəaliyyətləri ilə çox əlaqədar. "Drakon" ləqaəli döğüşçünün keyfi dərəcədə kobud görünsə bələcək xarakterində əsərləndi sən dərcə zərif və milli keyfiyyətlərə bəgəli maqəmlər var. Vəhşilərin milliyyəti təkcə bu filmə deyil, yüzlərlə digər tarixi hadisələrdən məlum olan erməni xislətinə nifrət dolu bir intiqamə erməni başkəşinin keyfiyyətinə çixmiş Drakonun real obrazını aktyor Rza Rzayev məhərəti yaratmışdır. Aktyor Drakonun - sözüən bəgəli qəyətəndə ləqaəli-nə çox uyğun bu döğüşçünün həm savas xarakterini, həm də milli kişilik xüsusiyyətlərini əks etdirən insanı keyfiyyətləri ustalıqla açdı. Bu anda sənəti tapıntısından doğən maraqlı bir səhnə var. Xarıtdən gələn Azərbaycan kəndlilərini çən üddürən erməni Levonun xətrənsi zamanı Drakonun adamları Azərbaycan keyfiyyətlərini izlədiyi ehtimalı erməni qatini tutub onun yanına gətirib. Öldürülən yoldaşlarını, yarıdların kəndlilər, pəran-pəran salınan arvad-uşağı intiqamə ilə yaşayan Drakonun bu saat həmin erməni qadını başına mən onun açacağı ehtimalı ilə ekranı yazıçı təmasçılıq tamən başqa bir səhnə ilə rəstləşdir. Drakon kişilər döğüşçüsünü deyib, vəhşi ermənlərdən fərqli olaraq casus qadını əzəliyə buraxır. Drakonun bu milli kişilik xüsusiyyətlərindən erməni qadını özünə ayaqlanmağa düşərkən bədi olmasa ədəbi öyrənmək istəyir. Drakona işe erməni qadını hər dəfə duası də lazim deyil... Bə səhnədə aktyor R. Rzayevin oyununu Azərbaycan kinematografiyası üçün keyfi dərəcədə yeni keyfiyyətləri ilə uzun müddət təmasçılığı yaddığına qalır...

Filmün həm xarakterə, həm də aktyor oyununa baxımdan maraqlı obrazlarındən bir də "Pəliq" ləqaəli döğüşçüdür. Elvin Əhmədov oynadığı bu obraz cəvan bir döğüşçü olsa da, ehtir bətalayanda öz yerini olar, formalaşmış xarakterə miltik bir insandır. O cəsəratlıdır, orijinaldır, cavab verməyi də, əlv etməyi də bacaran bir insandır. Bətalayanda döğüşçüni miltəq icra edən, necə dəyərli "tüpür" deyilən yəlməyən", buna görə də cəxllərinin ehtiyatlı davrandığı Drakonun həyatını ağır-acıların yaşayan kənd adamlarına etinasızlıq gəstərarən bir adama bağlı atır xərakətinə qarşı çixır və bütün hədlərə baxmayaraq öz xarakterini göstərib.

(ərdi var)
"525-ci qəzet"
25.07.2015